

23ste jaargang

nummer 1

januari 1987

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

+++++
+ Bij elke bijzondere handeling +
+ gaat het denken aan het doen +
+ vooraf. Bij het handelen van +
+ klassen of massa's blijkt de +
+ betekenis van het handelen +
+ pas achteraf. Hier gaat de +
+ daad vooraf aan het begrip. +
+ Theo Maassen +
+++++

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS
DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad
Postgiro 307695

ZUID - AFRIKA : VERLATEN DE RATTEN

HET ZINKENDE SCHIP ?

Zoals wij onze lezers hebben beloofd, komen wij nog eens terug op de ontwikkelingen in dit land, omdat de feiten daar aanleiding toe geven. De laatste maanden heeft een aantal grote multinationale ondernemingen bekend gemaakt zich uit Zuid-Afrika terug te trekken. Dit leidde ogenblikkelijk tot allerlei spekulaties over de vraag of als gevolg hiervan de economie in elkaar zou storten en of daarmee de apartheid ook ten onder zou gaan. Inmiddels is al gebleken dat het allemaal zo'n vaart niet loopt. Het zal nog wel een tijd duren voor de zwarte arbeiders van de apartheid af zijn.

Een van de belangrijkste oorzaken hiervan wordt gevormd door het reaktionaire deel van de blanke heersende klasse, vooral bestaand uit boeren en andere middenklassers. Het heeft de politieke macht stevig in handen en slaat letterlijk wild om zich heen in zijn verkrampde pogen zijn positie te handhaven. Historisch gezien is zijn tijd voorbij. Het huidige kapitalisme verdraagt geen zo overduidelijke rassendiskriminatie; de moderne uitbuiting wordt er door belemmerd. Zoals in de geschiedenis echter al vaker is vertoond, zijn met name heersende klassen die op het punt staan ten onder te gaan het meest bloeddorstig. Alsof zij voelen dat zij moeten verdwijnen, maar het niet willen accepteren, vermoorden en vertrappen zij alles wat vroeg of later haar positie zal innemen.

Het meer progressieve deel van de bourgeoisie staat enigszins verdekt opgesteld naast en achter de nationalistische machthebbers. Dit zijn de ondernemers die lange tijd voordeel hebben gehad van de politiestaat-onderdrukking van het zwarte proletariaat, maar nu inzien dat de bakens moeten worden verzet. Ze zijn echter te schijterig om het zelf te doen. Veel verder dan af en toe "boe" te roepen en "ja, maar" zeggen komen ze niet. Ook dit verschijnsel is in de twintigste eeuw niet onbekend. Voorzover ondernemers naast de economische niet ook de politieke macht in handen hebben, durven zij hem ook niet meer te veroveren, aangezien daarvoor het proletariaat als stoottroep nodig is. In alle omwentelingen zijn het altijd de arbeiders geweest die voor de ondernemers de kastanjes uit het vuur hebben gehaald, maar inmiddels zijn de maatschappelijke verhoudingen

zover ontwikkeld dat wanneer de arbeiders nu gaan optreden ze dit voor hun eigen belangen doen. De tijd dat arbeiders en ondernemers als bondgenoten ten strijde konden trekken, is voorgoed voorbij. Op de dagorder van de geschiedenis staat nu de worsteling om de macht tussen deze beide klassen.

De vorige keer, in mei, schreven we dat de ondernemers de vakbonden proberen te gebruiken als buffer tussen henzelf en 't zwarte proletariaat. Zij willen voorkomen of althans zoveel mogelijk tegengaan dat de haat van de arbeiders tegen de apartheid gekoppeld wordt aan de strijd om de arbeidsvoorwaarden in de fabrieken en mijnen. Wanneer de toenemende sociale onrust niet meer gekanaliseerd kan worden, niet meer onderhandelbaar is en werkelijk massale stakingen uitbreken, dan krijgt de rassenhaat een veel explosiever karakter, dan breekt de pleuris pas echt los voor de heersende klasse. In juni protesteerden ondernemers tegen de arrestatie van vakverenigingsleiders, aangezien ze daardoor "zaken moeten doen met een menigte, omdat hun leiders vastzitten" (*De Volkskrant*, 20 juni '86). Een week later liet de overheid een aantal van hen vrij, terwijl de noodtoestand verder verscherpt werd: Botha had het signaal begrepen. De oproep van uit de VS afkomstige ondernemingen om alle diskriminerende wetten af te schaffen, legde de regering echter naast zich neer. Politieke wijzigingen staat zij niet toe, maar ze is wel bereid ondernemers te helpen op het sociale front zo sterk mogelijk te zijn.

In oktober trokken enkele reuzenondernemingen zich uit Zuid-Afrika terug. Coca-Cola wordt voortaan gebotteld door een lokaal bedrijf, de auto's van General Motors worden voortaan door een Zuid-Afrikaans bedrijf in elkaar gezet en zo deden nog enkele bedrijven hun zaken aan de kant. En de aandelen van IBM en General Motors stegen op de Amerikaanse effectenbeurs in Wallstreet toen het vertrek bekend was geworden. Het was alsof de internationale bourgeoisie de bedrijven een pluim gaf: goed gedaan, jongens. Deze hele operatie van de bedrijven in oktober was immers een prachtige publiciteitsstunt. Om aan de lastige, negatieve publiciteit een einde te maken, heten de bedrijven voortaan anders en verder gaan de ondernemingen gewoon door met het leveren van onderdelen. Een werkelijke bedreiging van de positie van de reaktionaire vleugel van de blanke heersende klasse betekent het verdwijnen van de bedrijven niet. Pas op veel langere termijn zal het feit dat er veel minder buitenlands kapitaal en nieuwe technologie in Zuid-Afrika wordt geïnvesteerd echt nadelige gevolgen hebben. Voorlopig kan de heersende klasse het nog uitzingen. Als er al een bedreiging op de korte termijn uit voortkomt, is het het verslechteren van de levensstandaard van de arbeiders, maar ook dat proces is al langere tijd aan de gang en wordt hierdoor niet drastisch versneld.

In november was de heersende klasse al weer tot de orde van de dag overgegaan. Ruim 200 topondernemers hadden een langdurige bespreking met de regering-Botha en daar bleek "de opmerkelijke aarzeling van de Engelstalige zakenwereld om de regering aan te spreken op de apartheid, hoe zwaar de zakenmensen ook onder druk staan" (*NRC*, 10 november '86). De ondernemers zitten in het, zeer luxueuse, schuitje van de heersende klasse, maar staan niet aan het roer. Ze varen mee, zigzaggend op de klippen af. Op deze conferentie werd besloten te proberen de ontwikkeling van een grote zwarte middenklasse te bevorderen om zo een grotere interne afzetmarkt te hebben (en om de zwarte bevolking te splitsen, als bijkomend voordeel). Dit zal een illusie blijken, want hoelang het ook nog zal duren voor de apartheid verdwenen is, de blanke machthebbers beschikken niet over voldoende tijd

om zo'n middenklasse te laten ontstaan en in feite ontbreekt het hen ook aan de wil om daaraan te werken. Doordat de ondernemers niet durven en gezien de maatschappelijke verhoudingen ook niet kunnen optreden tegen de regering-Botha, zal onvermijdelijk de rassenonlust zich steeds meer gaan vermengen met de sociale onrust. Voorzover alle pogingen om tijd te rekken niet al bij voorbaat gedoemd zijn om te mislukken, zullen ze in ieder geval de tegenstellingen nog verder verscherpen. De vele heftige stakingen, die in de burgerlijke pers meestal met kleine berichtjes worden afgedaan, vormen dan ook een bedreiging, niet alleen voor het bestaande regiem en voor de door hem in stand gehouden apartheid, maar in wezen voor de heerschappij van het kapitaal als zodanig, dus ook voor de progressieve ondernemers. Wanneer de apartheid verdwenen zal zijn, zal de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid de enige tegenstelling in Zuid-Afrika zijn.

=====

OVER HERVORMINGEN EN LAKSE ARBEIDERS

Men hoort Hongaren wel eens van hun land zeggen, dat dit "de vrolijkste barak in het socialistische kamp" is. Met en grap als deze willen zij aangeven, dat Hongarije van alle Oostblokstaten de meeste vrijheden kent en misschien ook wel de meeste welvaart (al is dit laatste twijfelachtig). Hoe dit ook zij, een feit is wel dat het Hongaarse model van marktgerichte hervormingen bekend staat als een van de meest succesvolle antwoorden tot nu toe op de groeiende problemen (stagnatie, verspilling, enz.) van het traditionele type oosteuropese economie: de commando-economie. Van een centraal geleide volkshuishouding is in Hongarije al jaren geen sprake meer. De rol van de centrale economische instanties is er beperkt tot die van wegwijzer: zoveel mag er het komende jaar geïnvesteerd worden, zoveel mogen de lonen stijgen enzovoort, maar hoe deze totale bedragen over alle ondernemingen in een bepaalde bedrijfstak worden verdeeld is de zaak van die ondernemingen (of coöperaties) zelf. Niet voor niets doet in Hongarije een andere grap de ronde over de aard van het maatschappelijk bestel in dat land. "Wat is het socialisme", zo wordt dan gevraagd, en het antwoord luidt: "Het socialisme is de langste en ingewikkeldste weg naar het kapitalisme".

We gaan hier nu niet emmeren over het feit, dat de gegeven definities van "kapitalisme" en "socialisme" niet juist zijn, omdat in deze redenering blijkbaar "de markt" met het kapitalisme en "de commando-economie" met het socialisme vereenzelvigd wordt. We beperken ons hier tot de vaststelling, dat de commando-economie in Hongarije zo'n economische stagnatie heeft veroorzaakt, dat de machthebbers daar zich wel gedwongen hebben gezien om flinke stukken van hun economische almacht uit handen te geven. Wat er in Hongarije in de plaats komt van het oude systeem is natuurlijk nog bij lange na niet een markteconomie zoals het westerse kapitalisme die kent, maar lijkt toch ook niet meer zoveel op wat men zich altijd bij een "planekonomie" heeft voorgesteld. "Alleen de hemel kan zonder privé-initiatief" is blijkens *Intermediair* van 31 oktober de stelregel van één van de talloze kleine ondernemers in Hongarije, die in dit land relatief veel

ruimte krijgen al was het maar omdat hun produktiviteit die van de staats-ondernemingen met stukken slaat. Hoe meer ruimte de kleine ondernemers krijgen (bedrijven met tot tien man of vrouw personeel zijn toegestaan), hoe groter de druk op de arbeiders wordt. Privé-ondernemers (of ze nu co-operaties heten of niet) moeten per slot van rekening hun kapitaal maken door "hun" arbeiders zo hard en doelmatig te laten werken.

Voor de staatssektor ligt dit voorlopig nog anders. Volgens een bericht in de *Financial Times* heeft de regeringskrant *Magyar Hirlap* in juli van dit jaar voor het eerst toegegeven, dat één vijfde van de beroepsbevolking eigenlijk op zijn werk overbodig is. Geheel in overeenstemming met dit feit zijn de lonen in de genationaliseerde sektor uitermate laag. Zó laag, dat de voorzitter van het *Patriottisch Volksfront* (een massa-organisatie van de partij) vorig jaar al bang was voor de gevolgen van de voortdurende prijsstijgingen. Nú zouden volgens hem prijsverhogingen echt niet meer worden geaccepteerd, omdat ze niet meer - zoals een paar jaar geleden - in direkt verband staan met een beter aanbod van konsumptiegoederen en een betere dienstverlening. Op het ogenblik betekenen prijsverhogingen alleen maar een verlaging van de reële lonen. En omdat veel Hongaren de op hun officiële werk opgespaarde energie gebruiken om met een tweede baantje na werktijd zichzelf een zekere luxe te bezorgen, doet alleen al de dreiging van duurte of goederenschaarste de machthebbers hevig fronsen.

Het is immers de bedoeling, dat de hoge produktiviteit en het straffe tempo van de marktsektor hun uitstraling hebben op de doelmatigheid van de staatssektor. Wat nu gebeurt is echter precies het omgekeerde: ondanks de lage produktiviteit van de staatssektor betreft het overgrote deel van de Hongaarse arbeiders daaruit wel zijn inkomen en uit deze bron worden ook de meeste sociale voorzieningen betaald. Dit zijn inmomens waar te weinig produktie tegenover staat en het gevolg is dus inflatie. Langzamerhand is het punt bereikt, waarop de prijsstijgingen niet meer kunnen gecompenseerd door de extra produktiviteit van de marktsektor, zodat deze nu dreigt te worden meegesleurd door de staatssektor. Het enig mogelijke antwoord voor de Hongaarse partij is daarom het "aanpakken" van de staatssektor: ook hier moet de arbeidsdiscipline worden verstrakt en de produktiviteit opgeschroefd. In dit verband zijn al de eerste stappen gezet om ontslag van arbeiders mogelijk te maken, zodat spoedig ook de "vrolijkste barak van het socialistische kamp" zijn eigen hoekje voor "overbodige" inwoners zal kennen.

In Polen liggen de zaken ekonomisch vergelijkbaar, maar politiek veel kwetsbaarder. Al in juni 1984 konstateerde op de 16e Plenaire Zitting van het Centrale Comité van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij ene Tadeusz Porebski, dat de gemiddelde werktijd in Polen slechts 35,6 uur per week bedroeg (en dat terwijl in 1982 de officiële werktijd was verlengd met gemiddeld twintig procent). Porebski voegde daaraan toe, dat "we dronkenschap en diefstal in de fabrieken, absentisme, slordig werken en vóórtijdige slijtage van machines door slordig gebruik niet langer kunnen accepteren". "Ook arbeiders" maakten zich hieraan schuldig, zei de spreker. De minister van Werkgelegenheid, Lonen en Sociaal Welzijn deed ook een duit in het zakje. Volgens hem bedroeg het verloop onder de werkende bevolking in 1983 zo'n 25 procent. Geen wonder, zei hij, dat de arbeidsproduktiviteit en de kwaliteit van konsumptiegoederen schandalig laag zijn.

Het hoeft geen verbazing te wekken dat, als de totale ekonomische produktie terugloopt, de arbeiders daarvan de schuld krijgen. Dit gebeurt

niet alleen in het "socialistische" kamp. De werkelijke oorzaken van deze problemen liggen echter grotendeels elders. Verhelderend is op dit punt een studie van de Amsterdamse econoom Batara Simatupang over volledige werkgelegenheid en economische crisis in Polen 1). Volgens de Poolse machthebbers was de daling van de industriële produktie met 11% in 1981 vooral te wijten aan het teruglopen van het aantal gewerkte uren, want in dat jaar hadden de Poolse arbeiders immers massaal voor zichzelf de vrije zaterdag ingevoerd. Simatupang weerlegt dit echter door te wijzen op de talloze keren dat de produktie in een bedrijf stil viel, doordat de grondstoffen, brandstoffen, onderdelen of halffabrikaten waarmee 't werk moest worden voortgezet ontbraken.

De bewering van de Poolse autoriteiten, dat de slechte arbeidsdiscipline in de vorm van absentisme en werkelijk of gefingeerd ziekteverzuim een hoofdreden was voor de lage produktiviteit, wordt door Sumaputang een overdrijving genoemd. Hij wijst op het feit, dat juist in een jaar dat de industriële produktie sterk terugliep, in 1979, ook het ziekteverzuim afnam, terwijl in overige jaren het tamelijk stabiel was gebleven. Ook het zwangerschapsverlof was niet toegenomen. En wat het absentisme betreft, dit verschilt per bedrijfstak en per groep arbeiders. Zeker is in elk geval, dat het absentisme meer te maken heeft met de gevolgen dan met de oorzaken van de economische crisis. Als de produktie weer eens stilstaat door gebrek aan materialen of omdat de stroom uitvalt, als arbeiders te laat komen omdat het openbaar vervoer niet goed werkt, als je uren in de rij moet staan voor levensmiddelen, bij de dokter of de apotheek en zelfs in de kantine van je eigen fabriek, dan is het op het laatst alleen maar normaal dat arbeiders onder werktijd boodschappen doen of hun poeders halen. Dóórwerken is toch niet goed mogelijk en als je je inkopen na vier uur 's middags doet, dan zijn alle winkels leeg. Beter kun je overdag zorgen je eten te kopen en na werktijd gaan klussen, liefst met spullen van "de baas". In dit verband heeft het Pools tal van uitdrukkingen voor begrippen als "organiseren" en "ritselen".

Na de 'oorlogstoestand' van december 1981 is de situatie in zoverre veranderd, dat de bevoegdheden van de managers zijn vergroot en de rechten van de arbeiders zijn beknot. Van werk veranderen kan bijvoorbeeld alleen nog maar (dit althans in sectoren die tot 'sleutelsektor' zijn verklaard, zoals transport, telecommunicatie en de mijnbouw) met toestemming van de baas. Of je moet deelnemen aan stakingen of demonstraties, want dan loop je de kans om meteen te worden ontslagen. Wel is de toestand in zoverre veranderd in vergelijking met de crisisjaren 1980 en 1981, dat de levensmiddelenvoorziening aanzienlijk beter is geworden. Verdwenen zijn tegenwoordig de lange rijen voor de vleeswinkels. De meeste dingen, zelfs sinasappels en bananen, zijn bij tijden (als weer een Cubaans schip de haven van Szczecin aandoet, staat hiervan een berichtje in de kranten) goed te krijgen. Alleen vlees, chocolade, benzine en een soort gerstevlokken zijn nog op de bon. Maar is hiermee de situatie van de Poolse economie wezenlijk veranderd? Nee, omdat ten eerste - zoals we hierboven hebben bevestigd - de slechte verzorging met levensmiddelen geen oorzaak maar een ge-

1) Batara Simatupang, *Poland: Full Employment and Economic Crisis*, Research Memorandum no. 8315 Universiteit van Amsterdam, april 1983.

volg van de crisis was, en ten tweede omdat het noodzakelijke proces van modernisering van de oude commando-ekonomie in Polen moeizamer verloopt en op veel meer tegenspraken stuit dan in Hongarije.

Ons eerste argument is vrij snel toegelicht, en we bevinden ons bij deze toelichting in het goede gezelschap van dr. Ryszard Bugaj, stafmedewerker aan het Economisch Instituut van de Poolse Akademie van Wetenschappen en voormalig adviseur van *Solidariteit*. Ook al is het op het ogenblik voor de meeste Poolse arbeiders moeilijker - en minder noodzakelijk - om onder werktijd hun boodschappen te doen, dit neemt niet weg dat nog steeds tal van storingen de produktie lam kunnen leggen. Zo werd bijvoorbeeld de afgelopen jaren sterk op importen bezuinigd teneinde geld over te houden ter betaling van de enorme buitenlandse schulden die Polen heeft tegenover het Westen en tegenover de Comecon. Maar een flink deel van die importen is nu juist voor de vervaardiging van tal van produkten onmisbaar, zodat telkens weer flessehalzen bij de fabrikage ontstonden. In een artikel over *Waarom de crisis blijft duren* in het katholieke oppositieblad *Tygodnik Powszechny* geeft Bugaj daarnaast nog enkele andere redenen, waarom het ekonomisch herstel in Polen slechts schijnbaar is 2). Hij noemt het feit, dat bijvoorbeeld de hogere produktie in de kolen- en staalsektor alleen maar is verkregen door de verlenging van de werktijd en tal van overuren. Maar een wezenlijker indicator voor ekonomisch herstel, een stijging van de produktiviteit, heeft zich niet laten zien. Een ander gegeven dat Bugaj aanhaalt is de grotere produktie van de Poolse landbouw, die het de laatste paar jaar mogelijk maakt dat voor het geld waarmee voor een jaar of tien traditioneel veevoer werd geïmporteerd nu vitale halffabrikaten konden worden ingevoerd. (Maar hoe die grotere landbouwproduktie soms moest worden afgezet, weten we uit verhalen over een boer uit Slupsk, die op de markt dollars vroeg voor zijn varkensvlees, omdat hij zijn (privé-)importen van varkensvoer zelf ook met dollars had moeten betalen. Ten slotte vestigt Bugaj onze aandacht op het feit, dat als in een bepaalde bedrijfstak zowel de produktie als de produktiviteit konden worden opgevoerd, dit in praktisch alle gevallen ten koste ging van de kwaliteit van de geproduceerde waren. Het hoeft geen betoog, dat dit de kansen van de Poolse produkten op de wereldmarkt niet bepaald vergroot. Bugaj konkludeert daarom, dat alle factoren die in de jaren 1983-1984 hebben geleid tot ekonomische groei slechts een tijdelijk karakter hadden. Maar de doorslaggevende faktor, de verhoging van de algemene produktiviteit van de Poolse ekonomie, laat nog steeds op zich wachten.

Zou het nu niet ook in het Poolse geval een oplossing zijn om net als in Hongarije de privé-sektor uit te breiden en het voortouw te laten nemen bij de algemene opvoering van de produktiviteit? Laat er geen misverstand over bestaan: Polen heeft al een enorme privé-sektor, en dat al tientallen jaren lang. De landbouw is in Polen nooit gekollektiviseerd en bestaat dus uit talloze kleine boerenbedrijfsjes, die hun produkten verkopen op de vrije markt of tegen vaste prijzen leveren aan de staatsvoedselcoöperaties (Spolem). De boerenbedrijfsjes zijn echter zo klein, dat ze zich geen investeringen in machines e.d. kunnen veroorloven, sanering blijft uit omdat dat voor de boeren betekent het opgaan in een staatsbedrijf (dat overigens ook lang niet altijd zo doelmatig werkt) en dus zijn de prijzen van land-

2) Nummer 1 van januari 1986.

bouwprodukten relatief hoog. De Poolse staat is jaarlijks geweldige sommen gelds kwijt aan prijssubsidies, die enerzijds de boeren nog een redelijk inkomen moeten garanderen en anderzijds moeten voorkomen dat de stadsbevolking teveel kwijt is aan de primaire levensbehoeften. Alle pogingen die de staat in het verleden heeft ondernomen om aan dit enorm kostbare systeem een eind te maken zijn uitgelopen op hetzij lege winkels als de staat probeerde het tekort op de boeren te verhalen, hetzij prijsverhogingen als het de bedoeling was de stedelijke konsumenten het haasje te doen zijn. Beide verschijnselen zijn in Polen politiek even riskant, zoals bleek in 1970, 1976 en 1980.

Toch moet er iets gebeuren, want zodra Polen bij het Internationale Monetair Fonds om leningen zal gaan vragen teneinde de buitenlandse schulden af te kunnen betalen (deze paradox vereist een aparte uiteenzetting), zal het IMF zonder twijfel als voorwaarde stellen dat Polen het hele systeem van prijssubsidies afschaft. De enige oplossing is dan, de prijzen van levensmiddelen geleidelijk (want schoksgewijze verhoging zou weer opstand betekenen) vrij te laten en tegelijkertijd de gestegen kosten van levensonderhoud door te berekenen in de prijzen voor industrieproducten die de boeren weer nodig hebben. In een vraaggesprek met Poolse journalisten noemde regeringswoordvoerder Jerzy Urban bijvoorbeeld prijsverhogingen voor steenkool (en dus elektriciteit), wasmachines en koelkasten. Maar ook andere industrieproducten zijn duur of zijn er te weinig. Zo is een andere reden, dat de landbouwprodukten relatief duur zijn, gelegen in het tekort aan kunstmest of landbouwmachines 3).

En zo voert de prijschaar tussen landbouw- en industrieproducten ons weer terug naar het probleem van de produktiviteit in de industrie. In vergelijking met Hongarije is in Polen de privé-sektor in de industrie maar heel klein. Er zijn een paar honderd *joint venture*-bedrijven, waarin buitenlands kapitaal deelneemt en er is een aantal service-zaakjes, waarin loodgieters e.d. zich tot een coöperatie verenigd hebben. Maar dit is alles wat er aan partikuliers bestaat in de produktiesektor. De rest van de privé-sektor is hoofdzakelijk te vinden in de distributiesfeer, maar daar dan ook massaal. Alles wat er in Polen wordt geritseld, bijgeklust, opgekocht, doorverkocht, gesmokkeld en gescharreld, gebeurt op de uitgebreide zwarte en grijze markt, waar je alles kan kopen, van huizen voor dollars via eigen produktie van gepekeld augurken tot de ZX Spectrum computer en de nieuwste CD-spelers. Hier ligt de oorsprong van de nieuwe groep van rijken en miljonairs, die openlijk met hun Mercedesen door de stad kruisen.

De enorme kloof die er bestaat tussen de bestede zwarte en de bestede witte inkomens heeft verschillende oorzaken. Zeker is echter, dat één daarvan (en niet de minst belangrijke) is gelegen in het verschil tussen de enorme investeringen die van staatswege in de industrie worden gestoken en de betrekkelijk geringe resultaten hiervan. Ook dit is geen verschijnsel van de laatste jaren: met de regelmaat van een klok komt in Polen de economische hervorming op de openbare agenda te staan. Dat was zo in 1956, in 1970 en in 1981. De problemen rondom de laatste poging om in Polen de commando-ekonomie terug te dringen en een zekere mate van marktverhoudingen in te voeren, zullen we in één der volgende nummers bespreken.

3) *Zycie Warszawy*, 28 maart 1986 en *Trybuna Ludu* van 7 maart 1986.

F N V P R O T E S T E E R T T E R E C H T T E G E N W A T Z I J

" E E N G E H E E L V E R K E E R D B E E L D " N O E M T

De Federatie Nederlandse Vakcentrale heeft het Centrum voor Marketing Analyses een onderzoek doen verrichten onder 312 aangesloten leden en onder 463 niet-leden. Uit het inmiddels gepubliceerde onderzoeksrapport blijkt, dat de vakcentrale gezien wordt als 'een organisatie die te snel naar het stakingswapen grijpt'. Men vraagt zich in gemoede af, wát voor soort van lieden dat Centrum voor Marketing Analyses dan toch in hemelsnaam wel ge-interviewd heeft.

In de najaarskonferentie van de FNV heeft haar voorzitter Hans Pont tegen een dergelijk beeld van de grootste Nederlandse vakcentrale geprotesteerd en gezegd, dat uit de resultaten van de enquête maar weer eens voor de zoveelste keer blijkt, dat beeld en werkelijkheid "met elkaar op gespannen voet staan".

Pont: "Men associeert de FNV met stakingen. De werkelijkheid is, dat er in Nederland in vergelijking met andere westerse industrielanden nauwelijks wordt gestaakt." Hij verwees naar een onderzoek in zeventien landen waaruit is gebleken dat in de periode 1970-1985 alléén in Zwitserland minder werd gestaakt dan in Nederland. "Het is", aldus Pont, "gewoon niet waar dat de Nederlandse vakbeweging snel naar het stakingswapen grijpt."

Volgens het rapport van het Centrum voor Marketing Analyses vindt 40% van de leden van de vakbeweging dat het stakingswapen te centraal staat in het beleid. Wat men daarbij vooral heeft te bedenken is, dat er praktisch altijd een zeer groot verschil bestaat tussen datgene wat arbeiders denken en zeggen en datgene wat zij als het erop aan komt d o e n 1).

Het protest van Hans Pont is volkomen terecht. Stakingsbereidheid is echt wel het laatste wat men de brave FNV kan toedichten. En wie zou willen wijzen op recente stakingen van de vrachtwagenchauffeurs, bij de spoorwegen of van de ABVA/Kabo van Jaap van de Scheur of van de voedingsbonden, die herinneren wij er aan dat al die akties niet door het drijven van de bonden, maar door druk van onderop begonnen zijn en dat sommige ervan 'wild' waren eer ze, om gezichtsverlies van de bond te voorkomen, officieel werden gemaakt.

De overige konklusies van het rapport, die betreffende de niet onaanzienlijke percentages van hen die 'principieel tegen staken' zouden zijn, komen ons al even merkwaardig voor. Wie zich de stemming van alle zojuist genoemde groepen van stakers herinnert, zoals die tijdens hun akties door

1) De konklusies van de enquête berusten op de antwoorden van 312 aangesloten vakbondsleden. 40% daarvan, dat zijn er 125. Een deel van onze redactie is van mening dat dergelijke aantallen, zeker wanneer het gaat om leden van bonden van zeer uiteenlopend karakter, een te geringe basis vormen voor het maken van gevolgtrekkingen. De overige redactieleden menen dat de moderne technieken van opinie-onderzoek het wel degelijk mogelijk maken zich hierop te baseren met met redelijk betrouwbare uitkomst.

de media geschilderd werden, kan aan het onderzoek dat het Centrum voor Marketing Analyses heeft verricht onmogelijk veel waarde hechten.

Overigens: Ponts verwijzing naar de grotere stakingsbereidheid in andere landen noopt ons tot een opmerking. Het zou onjuist zijn te konkluderen, dat in die landen de vakbeweging méér tot staken geneigd zou zijn dan in Nederland. Als er daar van méér stakingen sprake is, dan komt dat doordat er meer 'wilde' stakingen zijn of doordat er sterkere druk op bepaalde bonden wordt uitgeoefend dan hier, en dat dan vaker. Om één typisch voorbeeld te noemen: de grote mijnwerkersstaking van 1984/85 in Groot-Brittannië begon 'wild' en het duurde dagen eer de National Union of Mineworkers de strijd officieel erkende. Dat is de werkelijkheid waarmee, om met Pont te spreken, het door de enquêteurs opgehangen beeld in de verste verte niet klopt. Hier niet en elders al evenmin.

=====

Z I C H P E R M I T T E R E N ? H O E Z O P E R M I T T E R E N ?

Onlangs hebben twee Amerikaanse topfunktionarissen, de staatssekretaris van arbeid, William E. Brock en Henry Guzda, een van de hooggeplaatste ambtenaren van zijn departement, te kennen gegeven dat de Verenigde Staten "zich klassenstrijd niet langer p e r m i t t e r e n kunnen", dat men zich aldaar "tegenstellingen tussen werkgevers en werknemers niet langer kan veroorloven". Men vraagt zich af, wat het genoemde tweetal met zijn woorden wel precies bedoeld mag hebben. Meende men in alle ernst, dat de klassenstrijd als een soort van 'luxe' moest worden beschouwd, die het land onder bepaalde omstandigheden een tijdlang had kunnen gedogen of accepteren, maar waaraan thans een eind diende te komen? Als dat werkelijk zo mocht zijn, dan moet aan hun adres worden opgemerkt, dat de klassenstrijd niet iets is dat men zich al dan niet kan permitteren doch dat het daarbij gaat om een maatschappelijk verschijnsel dat onverbrekkelijk verbonden is met het kapitalisme. Wie, omdat hij meent zich de klassenstrijd niet langer de kunnen 'permitteren', daaraan een eind wil maken, zal een einde moeten maken aan de kapitalistische produktiewijze. Dat nu is, zo geloven wij, stellig het laatste wat de heren Brock en Guzda voor ogen staat. Wie vindt, dat men zich tegenstellingen tussen werkgevers en werknemers, tussen ondernemers en arbeiders, niet langer kan 'veroorloven', die zal er voor moeten zorgen, dat er niet langer werkgevers en werknemers zijn en in plaats daarvan alleen nog maar producenten.

De tegenstelling tussen werkgevers en werknemers is er een, die met het bestaan van werkgevers en werknemers is gegeven, die van het bestaan van werkgevers en werknemers niet kan worden losgemaakt. Er is geen kwestie van, dat deze tegenstelling door de vakbeweging of door wie dan ook, de werknemers zou worden 'aangepreft'. Wat de vakbeweging betreft: zij is altijd en overal de kampioen geweest van de klassensamenwerking en dat om geen andere reden dan dat die samenwerking overeenkwam met haar wezen en met haar functie in de samenleving. Dat geldt voor de vakbeweging in het algemeen, het geldt niet minder voor de Amerikaanse vakbeweging in 't bijzonder. We komen daar aanstonds nog op terug. Voor 't overige zij hier op-

gemerkt, dat de klassenstrijd niet door iemand is uitgevonden of bedacht, maar dat deze gevoerd werd lang voordat er pogingen werden ondernomen het verschijnsel te onderzoeken en te verklaren.

Wat zich de heren Brock en Guzda wensen, is een situatie die men zou kunnen vergelijken met een, waarin leeuwen geen lammeren meer verscheuren en katten geen vogeltjes meer vangen, ware het niet, dat iedere vergelijking mank gaat. De heren Brock en Guzda hebben in feite niets tegen de leeuwen en de katten, zij vinden 't ongewenst dat de lammeren en de vogeltjes aan de greep van de leeuwen en de katten pogen te ontkomen. Dat kan, volgens hen, de leeuwen- of de kattenwereld zich niet langer 'permitteren'. Daarom moeten de lammeren en de vogeltjes zich met de leeuwen en de katten 'verzoenen'; daarom moeten kapitaal en arbeid 'samenwerken', dat wil zeggen dat de lammeren hun kop in de muil van de leeuwen moeten steken. Dat de heren Brock en Guzda werkelijk geloven, dat daarmee de natuurlijke tegenstelling tussen leeuwen en lammeren zou worden opgeheven, kan in ernst moeilijk worden aangenomen. Weliswaar heeft Guzda gezegd, dat "samenwerking tussen werkgevers en werknemers een eind zal maken aan de oude klassenstrijd", maar dat is net zo'n soort bewering als die van iemand, die verklaart, dat het voortaan altijd droog zal blijven als het niet meer regent.

In *NRC/Handelsblad* heeft een redakteur van deze krant geschreven, dat de heer Guzda met deze woorden slechts 'den dele gelijk' had. Da's een misverstand. De heer Guzda had volkomen gelijk: als kapitaal en arbeid samenwerken is er van klassenstrijd geen sprake. Alleen... samenwerking van kapitaal en arbeid is een onmogelijkheid, zo goed als het onbestaanbaar is dat het nooit meer regenen zal, zo goed als er nooit katten zullen zijn die geen vogeltjes willen vangen. Zolang kapitaal en arbeid tegenover elkaar staan komt er geen einde aan de klassenstrijd; aan de klassenstrijd zal slechts een einde komen wanneer de loonarbeid en daarmee het kapitaal wordt opgeheven.

Uit de kolommen van *NRC/Handelsblad* krijgt men de indruk, dat het streven van de heren Brock en Guzda volstrekt nieuw is. Maar niets is minder waar. Zolang er kapitalisme is hebben de kapitalisten en hun intellectuele dienaren altijd gepoogd de loonslaven te overtuigen van het nut van de klassenvrede. Brock en Guzda zijn slechts met aloude kwakzalverswijsheden de boer opgegaan en dat in het gezelschap van een ex-vakbondsma., We hebben het oog op niemand anders dan Irving Bluestone, die ooit vice-voorzitter is geweest van de *United Automobile Workers* en die thans verboden is aan de afdeling 'arbeidsstudies' van de een of andere universiteit in Detroit. Hij staat in de Verenigde Staten bekend als een van de grootste voorvechters van classesamenwerking en hij zet als universiteitsmedewerker daarmee slechts de traditie voort die zijn vroegere vakbond kenmerkt. Want de *UAW* heeft zich in het jongste verleden, onder voorzitterschap van wijlen Walter Reuther, door z'n konsekwent streven naar 'sociale harmonie', een bijzonder ongunstige reputatie bij de arbeiders verworven. Overigens kan aan Bluestone niet worden betwist, dat de klassensamenwerking zoals hij zich die voorstelt behoort tot 'de historische doelstellingen van de vakbeweging'. Het is iets, waar we hierboven al op wezen.

Dat de heren Brock en Guzda, evenals Irving Bluestone, alleen maar waanvoorstellingen koesteren en wensdromen najagen, wordt bewezen door de praktijk. De direktie van het reusachtige autoconcern *General Motors* en de *UAW* sloten in 1982 een overeenkomst, die de grondslag vormde voor wat men

karacteriseerde als 'een ontwikkeling die weg zou voeren van het konflikt-model in de richting van een duurzaam samenwerkingsmodel'. Maar het zogenaamd 'vruchtbare samenwerkingsklimaat' verhinderde niet dat er in oktober j.l. bij *General Motors* een staking uitbrak. De arbeiders verzetten zich ertegen, dat het bedrijf steeds meer onderdelen van de produktie aan derden ging uitbesteden teneinde de efficiency en de flexibiliteit te vergroten. Het betekende, dat de werkgelegenheid van het personeel in ernstige mate op de toch kwam te staan. Dat liet de direktie onverschillige, maar daardoor kwam meteen duidelijk in het licht te staan, dat 'samenwerking van kapitaal en arbeid' een illusie was.

De staking van oktober j.l. was slechts één van de vele stakingen waarmee de arbeiders in de Amerikaanse automobieliindustrie op hun manier geprotesteerd hebben tegen het verzoeningsbeleid van 'hun' vakbond, een vakbond, waarbij slechts een uiterst klein percentage arbeiders is aangesloten 1) maar die niettemin namens de automobielwerkers met het ondernemersdom onderhandelde en onderhandelt. Wie nauwlettend toezag op het levensgrote verschil tussen het optreden van de bond en het optreden van de arbeiders, kon alleen maar de schouders ophalen over de bewering van ondernemerszijde, dat het 'de vakbeweging was waaraan de vele arbeidskonflikten te wijten zouden zijn'. Maar de Amerikaanse ondernemers sloegen al evenmin acht op dat verschil als ooit de Conservatieve ministerpresident Heath in Groot-Brittannië, die ook de vakbeweging voor de sociale onruststoker bij uitstek hield.

Een aantal jaren geleden werd in de stad Lordstown in de Verenigde Staten een nieuwe autofabriek gesticht. De direktie wierf uitsluitend jonge, veelal ongeorganiseerde arbeiders, die - zo meende men - niet of nauwelijks de invloed van de vakbeweging hadden ondergaan en die de vakbondstradities niet kenden. Met dergelijke arbeiders zou men, zo werd verondersteld, van stakingen wel verschoond blijven. Het pakte volstrekt anders uit. Juist deze arbeiders bleken veel strijdbaarder dan de oudere generatie. De naar klassenvrede strevende vakbeweging had deze arbeiders niet in haar greep. Het gevolg was, dat zich al héél spoedig een uiterst hevig arbeidskonflikt voordeed. De veronderstellingen van de bedrijfsleiding bleken volstrekt waardeloos.

Diezelfde veronderstellingen blijken heel wat Amerikaanse ondernemers nog steeds te koesteren. En niet alleen zij. Japanse ondernemers hebben in de laatste tijd diverse bedrijven in de U.S.A. gesticht die, zoals men dat pleegt uit te drukken, 'vakbondsvrij' zijn. Op die wijze zou de klassenharmonie gewaarborgd zijn. Wij durven te voorspellen, dat ook dát een complete illusie zal blijken. Het gedrag van arbeiders is niet afhankelijk van het feit of zij al dan niet bij een vakbond aangesloten zijn. Hun gedrag wordt bepaald door 't feit dat zij a r b e i d e r zijn en dientengevolge in tegenstelling staan tot het kapitaal, dat hun natuurlijke vijand is. En met de vijand, dat wist de grote Franse fabeldichter Lafontaine al, moet men op z'n 'vijands' omgaan. Dat behoeft men Amerikaanse arbeiders, zo goed als welke arbeiders ook, niet te vertellen.

1) In de Verenigde Staten bedraagt de organisatiegraad niet meer dan 19%. In de automobieliindustrie ligt deze vermoedelijk nog lager.

=====

W A T H E E F T H E T O P T R E D E N V A N D E F R A N S E

S T U D E N T E N E N S C H O L I E R E N L A T E N Z I E N ?

Betogingen van studenten en scholieren zijn niet hetzelfde als betogingen van arbeiders. Stakingen van studenten en scholieren zijn bepaald wat anders dan stakingen van arbeiders en zeker wanneer het gaat om stakingen van arbeiders in produktiebedrijven. Niettemin is er alle reden om aandacht te schenken aan de jongste akties van studenten en scholieren in Frankrijk. Zij hebben namelijk enige dingen laten zien die alleszins het overdenken waard zijn.

In de eerste plaats waren zij - en dat bepaald niet alleen door hun omvang - héél wat indrukwekkender dan sommige (we herhalen: sommige) demonstraties van arbeiders. En wanneer we hier van 'sommige demonstraties' spreken, dan bedoelen wij die, welke door de grote Franse vakcentralen CGT en FCTF of door de CGT alleen plegen te worden georganiseerd. Die demonstraties plegen te worden gekenmerkt door 't feit dat ze duidelijk van begin tot eind van bovenaf streng gecontroleerd worden. Leden van de ordedienst zorgen ervoor dat de zaak geen ogenblik anders uitpakt dan de tamme en gematigde organisatoren het hebben bedoeld. Overal in de stoet worden spandoeken megedragen die duidelijk de signatuur van de vakbeweging dragen en die telkens weer dezelfde zijn, zonder enige variatie. Op iedere straathoek wordt op een teken van de bonzen de vuist omhoog geheven en op iedere straathoek wordt een en dezelfde leuze geroepen, die in de burelen van de vakbeweging bedacht is. Als tenslotte de demonstratie moet worden ontbonden, dan klimt een bestuurder op een sokkel of op het dak van een klein busje en houdt een brallende toespraak. Hij tracht de demonstranten duidelijk te maken, dat 'de arbeidende klasse maar weer eens haar eensgezinde wil en haar macht heeft laten zien en dat men een geslaagde aktie heeft gevoerd om de heersende klasse schrik aan te jagen', enzovoorts. In werkelijkheid heeft de vakbeweging verhinderd dat de arbeiders uiting konden geven aan hun wil. Van enig machtsvertoon is bij zo'n tamme wandeling over de Parijse boulevards geen ogenblik sprake geweest. Het enige waarin een dergelijke betoging geslaagd is, dat is dat zij bevestigd heeft dat de bonden de leden op dat moment in hun greep hebben. Iedere betoging van dat soort is een geruststelling voor ondernemers en regeerders.

Hoe volslagen anders waren de betogingen van de studenten en scholieren. Die welke op donderdag 4 december uren en urenlang over de grote verkeersaders van Parijs trok is door de schrijver van deze regels gadeslagen. Niet in haar geheel, maar voor een deel. De lengte ervan - volgens metingen op de plattegrond van Parijs en volgens mededelingen van verslaggevers ruim 8 kilometer - maakte 't niet anders mogelijk. Het aantal deelnemers heeft hij zelf des avonds door een woordvoerder van de politie op één miljoen horen schatten 1). Wat van die deelnemers opviel was, dat zij kennelijk niet aan de leiband van wat voor organisatie ook liepen. Iedere technische school - het aantal leerlingen van technische scholen van ver buiten Parijs overtrof vaak verre het aantal van de hoofdzakelijk Parijse studenten - had zijn eigen, kennelijk zelf bedachte leuzen op spandoeken of kartonnen borden geschilderd en er waren zowat evenveel verschillende leuzen als er scholen waren. Er werd niet stram in gelid gemarcheerd; er

werden niet aanhoudend dezelfde leuzen gescandeerd; de ordediensten hielden duidelijk niet de eigen kameraden, maar mogelijke provokateurs in de gaten. Jongens en meisjes van zo'n veertien, vijftien, zestien jaar oud, voerden rondedansen uit op de boulevards, hieven spontaan zelfgemaakte liedjes aan (op bekende wijsjes, maar niet de afgezaagde wijsjes van de afgezaagde 'strijdliederen') en er waren geen sprekers die op brallende toon de 'macht' van de studenten en scholieren onderstreepten. Die macht behoefde niet onderstreept te worden. Ze was zonder meer duidelijk voor iedereen die toekeek. Het was juist het kennelijk spontane karakter van de betoging die meer nog misschien dan het kolossale aantal betogers indruk maakte.

Dat volslagen spontane karakter had zich al geopenbaard nog voor de demonstranten uit de Franse provincies de hoofdstad hadden bereikt. In de ten oosten van Parijs gelegen stad Troyes vervoegden scholieren zich aan het station. Ze eisten dat hun gratis twee extra treinen naar Parijs ter beschikking zouden worden gesteld. Toen de stationschef verklaarde, dat daarvan geen sprake zou kunnen zijn, gingen ze op de rails zitten en blokkeerden ze het treinverkeer. Is er iemand die gelooft, dat de CGT onder soortgelijke omstandigheden arbeiders zou oproepen om hetzelfde te doen?

In Lyon begaven de technische scholieren zich naar de autoroute. Ze drongen de hokjes binnen waar de biljetten voor de betalingen plegen te worden verstrekt. Nadat die bezet waren behoefden automobilisten voor het gebruik van de snelweg niet meer te betalen. Er werd hun slechts verzocht liftende scholieren mee te nemen naar Parijs. Dat was geen aktie die ooit een ordelievende vakbond uit zou broeden. En dergelijke akties stonden al-lerminst op zichzelf. Ook in de Normandische stad Caen kon men dergelijke tonelen aanschouwen.

Wat in de tweede plaats opviel bij de studenten- en scholierendemonstraties was - wat men genoemd heeft - 'het a-politieke karakter' ervan. Ze verschillen in dat opzicht heel duidelijk van de studentenbetogingen van mei 1968. Destijds voerden de jeugdige betogers leninistische, maoistische of trotskistische dan wel anarchistische leuzen mee. Nu was er geen sprake van ook maar enige ideologie. Het gevolg daarvan was, dat heel de kilometers lange stoet een eensgezinde wil demonstreerde. Wat deze demonstraties leerden aan wie het nog niet wist, dat was: dat de afwezigheid van ideologieën de voorwaarde vormde voor het totstandkomen van de eenheid. Die eenheid was er uiteraard nog niet, toen de losse groepen studenten uit diverse windstreken op de diverse stations of via diverse invalswegen van de Franse hoofdstad arriveerden. De eenheid werd in de straten van Parijs geboren. Al demonstrerend werden de menigten van studenten tot een m a s s a . En die massa, uitermate vredelievend, liederen zingend en reidansen uitvoerend, uitgelaten en blij van zin, was ondanks haar onmiskenbare vredelievendheid even onmiskenbaar bedreigend voor de regering.

Tijdens de eerste demonstratie sloeg een deel van de stoet, geheel spontaan en onverwacht een korte route naar het eindpunt - de Esplanade des Invalides - in. Het gevolg was dat toen de politie, die daar niet op had gerekend, 'tussen twee vuren' kwam te zitten en een deel van de demonstranten kon doordringen tot de Kamer van Afgevaardigden. Dat was iets wat nog nooit eerder in de geschiedenis van Frankrijk was geschied. De ernstigste poging om tot het parlement door te dringen had plaats in februari 1934 toen Franse fascistie oprukten over de Place de la Concorde. Maar toen gelukte het de politie hen tegen te houden en kon een van Frank-

rijks bekendste politici verklaren, dat de republiek weliswaar slecht geregeerd werd, maar zich altijd goed verdedigde'. Eind november '86 bleek bij de 'verrassingsaanval' van de studenten die verdediging toch niet zo goed als men het vaak deed voorkomen. Om dat 'vervelende' feit zoveel mogelijk te verdoezelen werd er in geen enkele krant melding van gemaakt 2). Om herhaling ervan uit te sluiten werd op de 4e december de omgeving van het parlement afgesloten met een veel en veel grotere macht, niet van de politie, maar van de militaire oproercompagnie.

Wij zijn ervan overtuigd, dat bij een door de vakbeweging of door politieke partijen georganiseerde demonstratie zich nimmer iets dergelijks zou hebben voorgedaan als wat de studenten bij hun betoging ondernamen en wat hun onverwacht succes opleverde. In mei '86 slaagden functionarissen van de CP en van de CGT erin op strategische punten de grote betoging te splitsen en ze konden vervolgens de twee afzonderlijke stoeten wegleiden van de omgeving van de Kamer van Afgevaardigden. Hun ingrijpen betekende, dat de burgerlijke orde geen sekonde werd bedreigd, ondanks alle 'dreigende' leuzen die in de optocht werden megedragen. De studenten die de afgelopen maand in Parijs demonstreerden, wilden de burgerlijke orde helemaal niet bedreigen. Ze wilden alleen maar, dat het wetsvoorstel van staatssecretaris Devaquet zou worden ingetrokken. Toch noopte hun optreden Devaquet tot aftreden en de regering tot bakzeil halen. Dat gebeurde vooral toen - na het geweld van de ordehandhavers - onrust onder de arbeidersbevolking bleek te ontstaan. Hier en daar - onder meer op het postkantoor van het station Austerlitz - werd er gestaakt en verschenen spandoeken met betuigingen van solidariteit met de scholieren en studenten.

In een Nederlands dagblad troffen wij een beschouwing aan, waarin met verwondering werd gekonstateerd dat de demonstrerende studenten géén politieke leuzen meevoerden en kennelijk vooral daarom tegen de nieuwe wet van Devaquet gekant bleken, omdat deze hun kansen op goede banen en carrière-maken verkleinde. Wij zijn niet verbaasd. We hebben altijd betoogd, dat de strijd voor puur materiële belangen - van wie dan ook - meer effect had en meer kracht ontwikkelde dan de strijd voor (ideologisch gekleurde) idealen. Het is een van de naar ons oordeel belangrijkste dingen die de akties van de Franse scholieren en studenten hebben laten zien.

-
- 1) Dat later in de Franse kranten een aantal van 800.000 genoemd werd en in buitenlandse bladen nog weer minder is o.i. opzet, hetzij van de politie, hetzij van de pers.
 - 2) Wij hebben het niet in de kranten vermelde feit vernomen uit kringen van de betrokkenen

=====

DE OPSTAND VAN WILHELMSHAVEN

In het vorige nummer van "Daad en Gedachte" hebben wij aandacht besteed aan een Engelse uitgave van bovengenoemde brochure. Van het *Fort van Sjako* ontvingen wij het bericht, dat de bewuste brochure aldaar te verkrijgen is in een Nederlandse vertaling. Prijs f 4,-. Adres: Fort van Sjako, Jodenbreestraat 24, 1011 NK, Amsterdam. Telefoon 020-258979.

VERANTWOORDING VAN DE VOOR "DAAD EN GEDACHTE"

BINNENGEKOMEN GELDELIJKE BIJDRAGEN

(2e halfjaar 1986)

W.M. te D. f 25,-; G.K. te U. f 30,-; G.d.P. te B. f 50,-; G.v.d.M. te L.
f 50,-; N.V. te U. f 121,40; W.v.D. te St.A. f 12,-; A.A. te H. f 150,-;
B.v.B. te M. f 30,-; H.v.D. te U f 125,-; R.H. te O. f 25,-.

Totaal f 618,40. Totaal over 1986 f 2.213,85.-.

Over het gehele jaar 1986 genomen is dit een redelijk bedrag, maar dat danken wij vooral aan een helaas beperkt aantal gulle lezers. Uiteraard verwacht de redactie niet meer dan de lezers kunnen betalen en we weten dat sommigen niet veel geld hebben. Er zijn echter ook lezers die helemaal niets betalen; of dat nou laksheid of onwil is weten we niet. Zij krijgen binnenkort een brief van ons met het verzoek te betalen daar we anders de toezending staken. Mensen, wees ons voor, laat je niet kennen en spaar ons die postzegel uit.

=====